

**ESKİ UYGURCA CHENG WEISHI LUN TEFSİRİNE İLİŞKİN
FRAGMANLAR (6. VE 8. YAPRAKLAR)
OLD UYGHUR FRAGMENTS OF A COMMENTARY OF CHENG
WEISHI LUN (6th AND 8th LEAVES)**

Uğur UZUNKAYA*
Tümer KARAAYAK**

Öz

Eski Uygur edebiyatı temelde dinî metinlerin tercümesi ile meydana gelmiştir. Budizm, Manihaizm ve Hristiyanlık gibi dinlerin kutsal metinlerinin Eski Uygurcaya tercümeleri dönemin dili, dini, söz varlığı ve Türkçe terim türetme faaliyetleri gibi birçok meseleye ışık tutmaktadır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan metin Budizmin Mahāyāna ekolünün Yogācāra sistemi temelinde gelişen Faxiang (法相宗) ekolüne aittir. Mahāyāna ekolünün Mādhyamaka ile birlikte iki felsefi sisteminden birisini oluşturan Yogācāra; Asaṅga ve Vasubandhu tarafından sistemli bir hâle getirilmiş ve geliştirilmiştir. Yogācāra ekolüne eserleriyle büyük katkı sağlamış olan Vasubandhu'nun kaleme aldığı Triṃśikā-vijñaptimātratā adlı eseri ise Faxiang ekolünün kurucusu Xuanzang'ın (玄奘) tam bir tercüme olmayan ancak hem Triṃśikā ve hem de onun üzerine yazılan on mensur tefsirden hareketle kaleme aldığı Cheng weishi lun (成唯識論) 'Salt Bilinç Teorisi Üzerine Söylem' adlı eserine kaynaklık etmiştir. Bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda derleme türünden bir yazmanın 21. bölümünün 6. ve 8. yaprağını oluşturan Mainz 2 (T I D) ve U 1374a (T I D 1) arşiv numaralı fragmanlar da Xuanzang'ın Cheng weishi lun adlı eserinin bir tefsirinin Eski Uygurcaya tercümesinden parçaları oluşturmaktadır. Bu çalışma evvela Cheng weishi lun ve Faxiang ekolüne kadarki Budizm hakkında bir girişle başlayacak ve sonrasında bahsi geçen fragmanların yazı çevirimi, harf çevirimi, tercümesi, metne ilişkin notları ve sözlüğü ile analitik dizini sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Eski Uygurca, Triṃśikā-vijñaptimātratā, Cheng weishi lun, Vasubandhu, Xuanzang

Abstract

Old Uyghur literature is basically the result of the translation of religious texts. The translation of sacred texts of religions such as Buddhism, Manichaeism and Christianity into Old Uyghur sheds light on many issues such as language, religion, vocabulary, and Turkish term formation activities. The text that forms the subject of this paper belongs to the Faxiang (法相宗) which developed on the basis of the Yogācāra system of Mahāyāna Buddhism. Yogācāra, which forms one of the two philosophical systems of Mahāyāna school together with Mādhyamaka, has been systematized and developed by Asaṅga and Vasubandhu. Both the work entitled Triṃśikā-vijñaptimātratā written by Vasubandhu, who contributed greatly to the Yogācāra school with his works, and ten prose

* Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4534-9305>

** Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tumerkaraayak@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2322-9663>

Gönderim Tarihi: 04.09.2019
Kabul Tarihi: 31.10.2019

commentaries on *Triṃśikā* are among the sources of *Cheng weishi lun* (成唯識論) 'Discourse on the Theory of Consciousness Only' written by Xuanzang (玄奘), the founder of the Faxiang (法相宗) school. The fragments currently located in the Berlin Turfan Collection with the archive number Mainz 2 (T I D) and U 1374a (T I D 1), which forms the 6th and 8th leaves of chapter 21 of a manuscript consisting of several texts, are from the parts of the translation into Old Uyghur of a commentary of Xuanzang's *Cheng weishi lun*. This paper will begin with an introduction about Buddhism up to *Cheng weishi lun* and the Faxiang school, and then it will be presented the transcription and transliteration of the Old Uyghur fragments, translations into Turkish, notes and glossary with an analytical index.

•

Keywords

Old Uyghur, *Triṃśikā-vijñaptimātratā*, *Cheng weishi lun*, Vasubandhu, Xuanzang.

GİRİŞ: *Cheng weishi lun* ve Faxiang Ekolüne Kadar Budizm

Eski Uygurca tercüme yazınının temelini oluşturan Budizm, M.Ö. 563-483 tarihleri arasında Hindistan'ın kuzeydoğusunda yaşadığı bilinen Siddhārtha Gautama tarafından ortaya konmuş dinî ve felsefi bir sistemin adıdır. Tarihi Buddha'nın vefatından sonra M.Ö. 383 yılında Budizmin öğretisi ilkelerinin hafifletilmesi meselesiyle toplanan ikinci ruhanî meclis, bireyin kendi kurtuluşunun esas alındığı Theravāda 'eskilerin yolu' yahut yaygın adıyla Hīnayāna 'küçük araç' ile Mahāyāna 'büyük araç' adında Budizmin iki temel ekolünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mahāyāna öğretileri temelde Theravāda'nın Mahāsāṅghika ve Sarvāstivā ekolleri üzerine oluşmuştur (Auffarth-Kippenberg vd. 2006: 319, "Mahāyāna" maddesi).¹ Bütün varlıklar kurtuluşa erişene kadar bireyin kendi kurtuluşunu geri plana atan ve ideal kişinin Bodhisattva 'Buddha aday' sayıldığı Mahāyāna Budizminden de Mādhyamaka ve Yogācāra isminde başlıca iki felsefi sistem doğmuştur. Nāgārjuna ve Āryadeva ile Mādhyamaka 'orta yol' felsefi ekolünün; Maitreyanātha, Asaṅga ve Vasubandhu ile Yogācāra 'yoga uygulaması' felsefi ekolünün temeli atılmıştır.

Śūnyatāvāda 'boşluk öğretisi' olarak da bilinen Mādhyamaka ekolünün temel metni kurucusu Nāgārjuna'nın kaleme aldığı *Mūlamadhyamakakārikā* 'Orta Yolun (Temeli) Üzerine Dizeler' adlı eserdir (krş. Harvey 2013: 114-115).² Mādhyamaka 'orta yol' ekolüne mensup kişiler Mādhyamika yani 'orta yolun takipçisi olan' diye adlandırılır. Mādhyamaka ekolü, "ebedi bir benliğin ve doğası gereği var olan fenomenlerin varlığına ilişkin inancı reddetmenin yanı sıra, böylesi benliklerin ve fenomenlerin hiç bulunmadığı inancını reddeden bir orta yol ilan eder" (Buswell 2004: 479a). Mādhyamaka – nihilist bir sistem olmasa da – yokluğa ve boşluğa ilişkin öğretileri temel alır. Her şey doğası gereği boştur, boşluğun kendisi de boştur ve bu herhangi bir şeyin mevcut olmadığını gösterir.

Yogācāra 'yoga/meditasyon uygulaması' ekolü ise aynı zamanda Vijñānavāda '(Salt) Bilinç Ekolü', Cittamātra 'Salt Bilinç' ve Vijñaptimātra 'Salt Duyuş' olarak da bilinir (krş. Siderits 2007: 147). Maitreyanātha tarafından kurulan bu ekole ilişkin fikirlerin temelleri Asaṅga ve Vasubandhu tarafından atılmış, geliştirilmiş ve bu ekol sistemli bir hâle getirilmiştir. Sthiramati, Dignāga ve Dharmakīrti'nin de bu ekolün gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Yogācāra ekolü "bir çeşit idealizm yahut solipsizm ('bencilik, tekbencilik')" (Deeg 2013: 653) öğretimini esas alır. Yogācāra görüşü, "genel olarak maddi dünyanın gerçekliğini inkar eden ve gerçekliğin zihinsel olduğunu iddia eden bir felsefi idealizm biçimi olarak ele alınmıştır" (Harvey 2013: 133). Bilinç insan davranışının temel güdüleyicisidir ve bu sebeple bilincin salt mevcudiyeti Yogācāra ekolünün esas ilkesini meydana getirir; çünkü mutlak hakikat olarak kabul edilen bilinç kainattaki bütün öğretilerin özünü teşkil eder. Yogācāra adından da anlaşılabilirliği üzere yalnızca bir felsefi ekol olmanın ötesinde meditasyon uygulamasına ilişkin bir yönü de barındırır. Yogācāra ekolünün temel kavramları arasında salt temsil/salt

¹ Mahāyāna Budizminin kökeni meselesi ise hâlâ tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Hirakawa, Mahāyāna Budizminin ortaya çıkışına üç kaynağın önemli katkıda bulunmuş gibi görüldüğünden bahseder. Bunlardan ilki Nikāya (Mezhepçi) Budizmi, ikincisi bazen "Buddha'yı öven araca" (Çin. *tsan-fo sheng*) ait olduğu söylenen insanlar tarafından oluşturulmuş Buddha'nın biyografik yazını ve üçüncüsü ise *stūpa* ibadetidir (1990: 260-261).

² Mādhyamaka ekolünün felsefi bakış açısı ve temel kavramları ile argümanları için bk. MacDonald 2010: 707-708. Nāgārjuna'nın bu önemli eseri dışında yine bu öğretisi temelinde *Yuktiṣaṣṭikā* 'Mantıksal Düşünme Üzerine 60 Kıta', *Śūnyatāsaptati* 'Boşluk Üzerine 70 Kıta', *Viśvavyāvartanī* 'İtirazın Reddi', *Vaidalyaprakaraṇa* 'Pülverizasyon (Püskürtme) Üzerine Tez' ve *Ratnāvalī* 'Kıymetli Derleme' adlı başka eserleri de mevcuttur (krş. Westerhoff 2009: 5-6; Williams 2009: 64).

bilinç (Skt. *vijñaptimātra*), üç varoluş biçimi (Skt. *trisvabhāva*), sekiz bilinç (Skt. *aṣṭavijñānāni*), beş varoluş kategorisi ve boşluk sayılabilir. Bu ekole mensup yazarların temel ilgisini başta metafizik oluşturmuşken daha sonraları mantık ve epistemoloji ile de ilgilenen yazarlar olmuştur (krş. Tola-Dragonetti 2005: 455).

Yogācāra ekolünün gelişmesinde üvey kardeşi Asaṅga ile önemli bir rol oynayan Vasubandhu yaklaşık 4. ve 5. yüzyılın ortalarında Hindistan'da yaşamış ve "epistemolojiye, mantığa, yorum bilime (hermenötik), dil teorilerine, algı teorilerine ve psikolojiye katkı sağlamıştır" (Lusthaus 2017: 28). Esasen Vaibhāṣika-Sarvāstivādin geleneğine bağlı olan ve sonrasında kardeşi Asaṅga'nın teşvikiyle Śrāvākayāna öğretilerini bırakıp Mahāyāna geleneğini benimseyen (krş. Hirakawa 1990: 137) Vasubandhu hem Mahāyāna ekolüne ilişkin birçok esere tefsir yazmış hem de orijinal eserler kaleme almıştır. "Bilinç-bağımsız nesnelere varlığını reddeden bir metafiziksel idealist olduğu düşünülen" (Mills 2017: 2) Vasubandhu, Yogācāra ekolünün en önemli düşünürlerinden biri olmasına karşın eserleriyle Vaibhāṣika ve Sautrāntika ekollerine de önemli katkı sağlamıştır.³ Vasubandhu'nun *Triṃśikā*sı 'Otuz Dize' onun önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁴ Vasubandhu'nun Yogācāra ekolüne ilişkin görüşlerini ihtiva eden *Triṃśikā* yahut *Triṃśikā-vijñaptimātratā* R. Thozar'a göre muhtevası itibarıyla kabaca üç bölüme ayrılabilir: Birincisi bilinç dönüşümünü irdeler (1-16. dizeler); ikincisi "salt temsil" kavramını üç varoluş şemasıyla sunar (17-25. dizeler) ve sonuncusu "salt temsil" in hakiki bilgisindeki uygulamaları ve kurtuluşa ilişkin sonları tertip eder (26-30. dizeler) (Thozar 2011: 221). Vasubandhu'nun bu eseri üzerine Dharmapāla, Sthiramati, Nanda, Citrabhānu, Guṇamati, Jinamitra, Jñānacandra, Bandhuśrī, Śuddhacandra ve Jinaputra tarafından on mensur tefsir yazılmıştır (krş. Cook 1999: 1).

Vasubandhu'nun *Triṃśikā* adlı eseri ve üzerine yazılmış olan tefsirler Faxiang (法相宗) ekolünün kurucusu olan 602-664 yılları arasında yaşamış seyyah ve keşiş Xuanzang'ın (玄奘) *Cheng weishi lun* (成唯識論) 'Salt Bilinç Teorisi Üzerine Söylem' adlı felsefi içerikli eserinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. *Cheng weishi lun*, Xuanzang'ın "tamamıyla tercüme olmayan, Yogācāra metin ve tefsirlerden pastişler barındıran ve Vasubandhu'nun temel nitelikteki metinlerinden biri olan *Triṃśikā* etrafında tesis ettiği tek felsefi eserdir" (Lusthaus 2017: 28). Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eseri "salt bilinç yorumunun çok katlılığını ve *Triṃśikā*'yı anlamak için bir eser" olarak görülebilir (Kaup 2018: 30).

Bu çalışmada incelenen fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan Faxiang ekolüne ait metinleri ihtiva eden, derleme olarak nitelendirilebilecek bir eserdendir. Bu derleme esere ilişkin fragmanların bir kısmının kataloğu ayrıntılı bir incelemeyle Z. Özertural tarafından hazırlanmıştır (2012: 207-257, Katalog nr. 248-305). Z. Özertural, K. Kitsudō'nun "A Preliminary Report on the Study of the so-called Uigur Lehrtext: Chapter 20 and 21" başlıklı ve 2009 tarihli neşredilmemiş bir çalışmasına dayanarak verdiği bilgiler temelinde, bahsi geçen bu yazmanın bu yazının da konusunu oluşturan 21. bölümünün Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eserinin Queiji tarafından yazılmış bir tefsirinin Eski Uygurcaya tercümesi olduğunu belirtir (2012: 14). Böylelikle ilgili derleme biçimindeki yazmanın 21. bölümünün Xuanzang'ın *Cheng*

³ E. Frauwallner tarafından 1951 yılında öne sürülen esasen biri Yogācārin ve bir diğeri de Sautrāntika olmak üzere "iki Vasubandhu" nun mevcut olduğu varsayımının eleştirisi için bk. Gold 2014: 6-12. Tartışmanın seyri için ayrıca bk. Tzohar 2011: 188, 343. dipnot.

⁴ Çok geniş bir külliyata sahip olan Vasubandhu'nun *Triṃśikā* dışındaki diğer eserleri arasında *Abhidharmakośakārikā* 'Abhidharma Hazinesi Üzerine Dizeler', yine bu eser üzerine kendisinin kaleme aldığı tefsir olan *Abhidharmakośabhāṣya* 'Abhidharma Hazinesi Üzerine Tefsir', yorum bilime ilişkin *Vyākhyāyukti* 'Tefsirin Münasip Usulü', *Trisvabhāvanirdeśa* 'Üç Varoluş Tefsiri', *Samdhinirmocanasūtra* '[Buddha'nın] Maksadını Aydınlatması Üzerine Yazı', *Karmasiddhiprakaraṇa* 'Karma Yaratan Tefsir' ve *Viṃśatika* 'Yirmi Dize' sayılabilir.

weishi lun'unun bir tefsirinin Eski Uygurcaya tercümesi olduğu kesin olarak K. Kitsudō tarafından belirlenmiştir.

"Fragmente eines uigurischen Kommentars zur *Triṃśikāvijñaptimātratāsiddhi* des Vasubandhu" adlı çalışmasıyla W. Scharlipp, bu Eski Uygurca mecmuanın 21. bölümüne ilişkin ilk çalışmayı 1986 yılında hazırlamıştır. W. Scharlipp metne ilişkin dört Eski Uygurca fragmanın (sırasıyla Mainz 850, Mainz 852, Mainz 839 ve Mainz 820) yazı çevirimini ve tercümesini hazırlamış ve çalışmasında fragmanların tıpkıbasımlarını paylaşarak notlarını ve dizinini hazırlamıştır. Scharlipp çalışmasında bu metne ilişkin 62 fragmanın daha mevcut olduğunu belirtir; ancak bunları listelemez (1986: 122).⁵

Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eseri *Taishō* 1585, c. 31'e denk gelmektedir ve bu metnin İngilizceye bütünlüklü çevirisi Francis H. Cook tarafından yapılmıştır (1999: 1-382). Eski Uygurca metnin Çince eş değer metni tarafımızca tespit edilemediğinden bu çalışmada metin ve çeviri ortaya konulduktan sonra notlar kısmında belirlenebildiği kadarıyla Çince tanıklar *Taishō* 1585, c. 31 numaralı metne yapılacaktır.

1. Çalışmada Kullanılan Fragmanlar Hakkında

Çalışmaya dahil edilen iki fragman bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 2 (T I D) ve U 1374a (T I D 1) arşiv numaralarıyla korunmaktadır. Mainz 2 (T I D) arşiv numaralı fragman ön ve arka yüzünde 12'şer satırdan toplam 24 satır bulundurmaktadır ve mevzubahis metnin 6. yaprağını oluşturduğuna ilişkin *bir otuzunç ülüş altı p(a)t(a)r* '21. bölüm 6. yaprak' ibaresini ihtiva etmektedir.⁶ Mainz 2 (T I D)'nin recto (ön) yüzünün son iki satırı neredeyse tamamen tahrip olmuştur. Bu çalışmaya dahil edilen bir diğer fragman U 1374a (T I D 1) da ön ve arka yüzünde 12'şer satırdan toplam 24 satır barındırır ve mezkur metnin 8. yaprağını oluşturduğuna ilişkin *[bir otuzunç ülüş] säkiz p(a)t(a)r* '21. bölüm 8. yaprak' ibaresini bulundurmaktadır.⁷ Fragmanın satır başı ve sonu kısmen tahrip olmuştur.

2. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

Fragmanların yazı çeviriminde ve harf çeviriminde *Uigurisches Wörterbuch*'daki yazı çevirimi ve harf çevirimi tablosu esas alınmıştır (krş. Röhrborn 1977-1998: 9-10 ve 13-14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV).⁸

Mainz 2 (T I D) recto

(01)	1	... adaklarıg bışrunmakları üzä ... "d'q l'ryq pyşrwnm'q ⁹ l'ry 'wyz '
(02)	2	... larka asıg tusu kılmaklıg küsüş- ... l'r q' "syq twsw qylm'q lyq kwyswş
(03)	3	lärin taplagın [ü]ntürü bütürü katıglanurlar ,, l'ryn t'pl'qyn ///ntwrw pwytrw q'tyql'nwr l'r ,,
(04)	4	içtin sıyarkı işl[äri] küd[üg]läri munça 'yçtyn synk'rqy 'yş l/// kwyd// l'ry mwnç'

⁵ Scharlipp çalışmasında esere ilişkin 6 fragmandan daha bahseder (1986: 123, 3. dipnot). Bu yazıyı Scharlipp'in belirttiği fragmanlar ile Özertural'ın katalogunda bahsi geçen fragmanların neşri izleyecektir.

⁶ Bu fragmana ilişkin ayrıntılı katalog bilgileri *Alltürkische Handschriften*'in 16. cildinde paylaşılmıştır (Özertural 2012: 222-223, Katalog no. 267).

⁷ Bu fragmana ilişkin daha ayrıntılı katalog bilgisi için Özertural 2012: 225-226, Katalog no. 270.

⁸ Bu bölümde bazı satırların baştan, ortadan ve sondan tahrip olması sebebiyle kimi sözcüklerin yazı çevirimlerine yer verilmemiş yalnızca harf çevirimlerine ilgili satırlarda yer verilmiştir. Bu noktada tahribat sebebiyle okunamayan sözcüklere ilişkin harfler zaten harf çeviriminde belirtildiği için tekrar yazı çevirimi satırına yazılmamıştır.

⁹ <pyşrwnm'q> ifadesinde <a> üzerinde tek bir nokta yer almaktadır.

- (05) 5 tənlig ärip ,, inçip yänä taştın sınar üküş
t'nklyk 'ryp ,, 'ynçyp y'n' t'styn synk'r 'wykwş
- (06) 6 ugrın on törlüg işlärdä üküşräk
'wqryn 'wn twyrlwk 'yş l'rd' 'wykwşr'k
- (07) 7 yaratınurlar ,, kayular ol on törlüg iş-
y'r'tynwr l'r ,, q'yw l'r 'wl 'wn twyrlwk 'yş
- (08) 8 lär tep tesär ,, inçä k(a)ltı taışeñ m(a)hayan
l'r typ tys'r ,, 'ynç' qłty t'yşynk mq'y'n
- (09) 9 nomlarıg k(ä)ntü özläri bü[tür]ürlär ,,
nwm l'ryq kntw 'wyz @ l'ry pw///wr l'r ,,
- (10) 10 [kan]tururlar ,, az ... [a]dınaguka
///twrwr l'r ,, 'z @ ... //dyn'qw q'
- (11) 11 ... ..
... twr l'r r @ ... ..
- (12) 12 ... .. nom ... ..
... ..r nwm @ ... ..

Mainz 2 (T I D) verso

- bir otuzunç ülüş altı p(a)t(a)r
pyr 'wtwz wnç 'wylwş ''lty ptr
- (13) 1 tıdıg adag tarkarur ,, üçünç äşidmiş su[dur]
tydyq ''d'q t'rq'rwr ,, 'wyçwnç 'şydmyş sw///
- (14) 2 nomlarıg yalñuz m(ä)n ök bilürm(ä)n adın ...
nwm l'ryq y'lnkwz mn 'wk pylwr mn ''dyn ...
- (15) 3 bilmäz tep sakınmaklıg tıd[ıg] adag tarkaru[r]
pym'z typ s'qynm'q lyq tyd// ''d'q t'rq'rw/
(16) 4 törtünç b(ä)l[gü]lärk[ä i]linmäk yapşınmaklıg
twyrtwnç pl// l'r k/ //lynm'k y'pşynm'q lyq
- (17) 5 tıdıg adag tarkarur ,, b(ä)lgülärkä ilinmäk
tydyq ''d'q t'rq'rwr ,, plkw l'r k' 'ylynm'k
- (18) 6 yapşınmak ärsär ,, k(a)ltı bodis(a)t(a)vlar burhan
y'pşynm'q 'rs'r ,, qłty pdystv l'r pwrq'n
- (19) 7 kutña katıglanur ärkän bodis(a)t(a)vlar yonkın-
qwtynk' q'tyql'nwr 'rk'n pdystv l'r ywryqyn
- (20) 8 ta yorımıšta ,, ap yıgınyak tuşlug ,, ap
t' ywrymys t' ,, 'p yyqyny'q twş lwq ,, 'p
- (21) 9 ymä yıg[ıny]ksız tuşlug näçä buyan ädgü
ym' yyq///qsyz twş lwq n'ç' pwy'n 'dkw
- (22) 10 kılınçlar ärsär ,, inçä
qylync l'r r @ 'rs'r ,, 'ynç'
- (23) 11 ... .. tört içgär[mäk] ...
... .. @ twyrt 'yçk'r/// ...
- (24) 12 ... [bodis(a)t(a)v]lar burh[an] ...
... ///// @ l'r pwrq// ...
... .. // ... ..

U 1374a (T I D 1) recto

- (25) 1 tutuldaçı atl(ı)g at ... ..
twtwld'çy ''tlq ''t t... ..
- (26) 2 nomlarıg yok körmış ... ..
nwml'ryq ywq kwyrmyş ... ..
- (27) 3 yiltizin ... ..
yylytz yn pyr qy ... ..
- (28) 4 sakınmak ... yarlıgın ... ..
s'qynm'q'q'... y'rlyqyn ... ..
- (29) 5 atl(ı)g nomlarıg takı ädgüti ... ..
''tlq nwm l'ryq t'qy 'dkwty yw ... ..
- (30) 6 töpö atl(ı)g ädgü yiltizig büt[ür] ...
twypw ''tlq 'dkw yylytz yk pwyty// ...
- (31) 7 yänä isimäkli töpölikä ... ..
y'n' 'ysym'k ly twypw ly k' t ... ..
- (32) 8 tutuldaçı atl(ı)g at yörüg ... ..
twtwld'çy ''tlq ''t ywrwk ... ..
- (33) 9 bo tört törlüg ... ..
pw twyrt twyrlwk ® ... ..
- (34) 10 kurugin çingarü ... ..
qwrwqyn çynq'rw ® ... ..
- (35) 11 ärsär öndä ... ..
'rs'r 'wynkd' ® ... ..
- (36) 12 yapıglar ... ..
y'pyq l'r ... ..

U 1374a (T I D 1) verso

- [bir otuzunç ülüş] säkiz p(a)t(a)r ,,
/// ///// /// ///// s'kyz ptr ,,
- (37) 1 ... .. bilgä biligkä
... .. w pylk' pylyk k'
- (38) 2 ... .. atl(ı)g iki
... .. çy ''tlq 'yky
- (39) 3 ... .. yok körmäk
... .. yn ywq kwyrm'k
- (40) 4 ... .. yeg nom atl(ı)g ädgü
... .. kd' yyk nwm ''tlq 'dkw
- (41) 5 ... .. ,, ötrü anta ap tutdaçı
... .. wrwp ,, 'wytrw ''nt' ''p twtd'çy
- (42) 6 ... .. kim ol tutuldaçı atl(ı)g
... .. r nynk kym 'wl twtwld'çy ''tlq
- (43) 7 ... .. adkanmaklıg işin küdügin
... .. q ''dq'nm'q' lyq 'yşyn kwydwkyn
- (44) 8 ... .. atl(ı)g tört törlüg
... .. d//y ''tlq twyrt twyrlwk
- (45) 9 ... .. kim ol tutdaçı
... .. ® kym 'wl twtd'çy

- (46) 10 ... .. adkak
 ... .. ⑥ k' ''dq'q̄
 (47) 11 ... .. özin iki
 ... .. ⑥ 'wyz yn 'yky
 (48) 12 ... ..
 ... .. ⑥ ... w q̄wş'

3. Çeviri

Mainz 2 (T I D) (recto)

(1) ... aşağı mevkileri (fikren) yetiştirmeleri dolayısıyla (2) ... fayda sağlamak (için) arzularını (3) uzaklaştırıp büsbütün gayret ederler. (4) İç taraftaki işleri bunca (5) denli olup böylelikle yine dış taraftaki pek çok (6) gerekçeyle on tür işlerde daha da çok (7) gayret ederler. O on tür iş hangileridir (8) denirse, şöyle ki eğer Mahāyāna (9) öğretilerini (Skt. *dharma*) kendileri yerine getirirler. (10) az ... diğerlerine (11) ... .. (12) ... öğreti (Skt. *dharma*) ...

Mainz 2 (T I D) (verso)

[21. bölüm 6. yaprak] (1) engeli (Skt. *āvaraṇa*) ortadan kaldırır. Üçüncü: İtişmiş sūtra (2) öğretilerini (Skt. *dharma*) yalnızca ben biliyorum. Başka bir şey ... (3) bilmez diyerek düşünmeye ilişkin engeli (Skt. *āvaraṇa*) ortadan kaldırır. (4) Dördüncü: Alamelere (Skt. *lakṣaṇa*) bağlanmaya ilişkin (5) engeli (Skt. *āvaraṇa*) ortadan kaldırır. Alamelere (Skt. *lakṣaṇa*) bağlanmak (6) ise, şöyle ki Bodhisattvalar Buddhalığa (7) gayret ederken, Bodhisattvalar hayat serüveninde (8) yaşadığında, yahut yoğunlaşma (Skt. *samāhita*) safhasına ilişkin yahut (9) da yoğunlaşmasız (Skt. *asamāhita*) safhaya ilişkin ne kadar sevaplar(1) (10) varsa, böylece (11) ... .. dört alakadar olma ... (12) ... [Bodhisattva]lar Buddha ...

U 1374a (T I D 1) (recto)

(1) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı ad ... .. (2) öğretileri (Skt. *dharma*) yok (olarak) görmüş ... .. (3) esasını ... .. (4) düşünmek ... buyruğunu ... .. (5) adlı öğretilerini (Skt. *dharma*) de iyice ... .. (6) tepe adlı iyi esası (Skt. *kuśalamūla*) tamamla[r] ... (7) Yine sıcaklık (Skt. *uṣmagata*) ve tepeye (Skt. *mūrdhana*) ... .. (8) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı ad (ve) yorum ... .. (9) bu dört türlü ... .. (10) boşluğunu iyice ... .. (11) varsa renkte ... .. (12) biçimler ... ..

U 1374a (T I D 1) verso

[21. bölüm 8. yaprak] (1) ... .. bilgeliğe (Skt. *prajñā*) (2) ... .. adlı iki (3) ... .. yok (olarak) görme (4) ... .. üstün öğreti adlı iyi (5) ... .. Ondan sonra yahut tutacak (Skt. *grāhaka*) (6) ... .. ki o tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı (7) ... .. kavranması mümkün olan işini (8) ... .. adlı dört tür (9) ... .. ki o tutacak (Skt. *grāhaka*) (10) ... .. kavrama (Skt. *grāha*) (11) ... .. kendisini iki (12) ... ..

4. Metne İlişkin Notlar

(02) **asıg tusu**: Bu ikileme 'fayda, yarar' anlamındadır (krş. Ölmez 2017: 253).

(04) **işl[āri] kūd[ūg]lāri**: *iş kūdūg* ikilemesi 'iş, iş güç, meşguliyet' anlamındadır (krş. Ölmez 2017: 269).

(05) **üküş**: Sözcük *ük-* 'yığmak', biriktirmek' (Clauson 1972: 100a) anlamındaki fiile *-üş* fiilden isim yapım ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. *üküş* 'çok' anlamındadır (Clauson 1972: 118a).

(08) **taışen**: Çin. 大乘 *da cheng* 'the Great Conveyance, - the system developed by the northern Buddhists of India, about the time of the Christian era. It is this form of Buddhism which prevails in China' (G. 770) sözcüğü Skt. *mahāyāna* (Monier-Williams 1899: 799b; JEBD

1979: 39a; Hirakawa 1997: 324a) karşılığındadır ve metinde *m(a)hayan* sözcüğü ile ikileme olarak kullanılmıştır.

(08) m(a)hayan: Sözcük Skt. *mahāyāna* 'büyük araç' sözünün Uyg. yazı çevirimidir. Skt. *mahā* 'büyük' ve *yāna* ise 'araç' anlamına gelmektedir (krş. Monier-Williams 1899: 799b). Mahāyāna, Budizmin iki temel ekolünden biridir.

(09) nom: Sözcük kökeni itibarıyla Soğd. *nwm(h)* 'law, canon' (Gharib 1995: 246a) sözüne dayanır.

(13) tıdıg ada: Bu ikileme Skt. *āvarāṇa* karşılığındadır, ayrıca krş. 17. satır. *tıdıg ada* 'engel, mani' ikilemesi için ayrıca bk. Ölmez 2017: 291.

(16) [i]linmāk yapşınmaklıg: *ilinmāk yapşınmak* ikilemesi 'bağlamak, yapışmak, tutunmak' anlamlarındadır (krş. Ölmez 2017: 268).

(19) bodis(a)t(a)vlar: 'Buddha aday, Buddha olacak kimse' anlamındaki Uyg. sözcük kökeni itibarıyla Skt. *bodhisattva*'ya dayanır (Monier-Williams 1899: 734c; Edgerton 1953: 403a). Uyg. biçim Soğd. *pwđystβ* (Gharib 1995: 329a) ~ *pwtystβ* (Gharib, 1995, 332b) biçiminden ödünçlemedir.

(20) yıgınyak: Sözcük Skt. *samāhita* karşılığındadır (Monier-Williams 1899: 1160a; Edgerton 1953: 570b), krş. Shōgaito 2014: 300.

(21) yıg[ıny]aksız: Sözcük Skt. *asamāhita* karşılığındadır, krş. Shōgaito 2014: 300.

(21) buyan: Uyg. 'sevap' anlamındaki sözcük kökeni itibarıyla Skt. *punya* 'auspicious, propitious, virtuous' anlamındaki söze dayanır (Monier-Williams 1899: 632a).

(25) tutuldaçı: Sözcük Çin. 所取 *suo qu* (G. 10211 3118; Hirakawa 1997: 528a; DDB) (krş. *Taishō* No. 1585, c. 19, 46a3) ve Skt. *grāhya* (Monier-Williams 1899: 373a) karşılığındadır, ayrıca krş. Scharlipp 1986: 133, 83. not.

(31) isimikli: Uyg. *isimäk* 'ısı, sıcaklık, hararet' sözcüğü Çin. 爔 *nuan* (Hirakawa 1997: 792b; DDB) (krş. *Taishō* No. 1585, c. 19, 49b20) ve Skt. *uṣmagata* (Edgerton 1953: 149b) karşılığındadır.

(31) töpölikä: Uyg. *töpö* 'zirve, tepe' sözcüğü Çin. 頂 *ding* 'the top' (G 11285; Hirakawa 1997: 1260a; DDB) (krş. *Taishō* No. 1585, c. 19, 49b20) ve Skt. *mūrdhana* karşılığındadır.

(32) at: Sözcük Çin. 名 *ming* 'a name' (G. 7940) (krş. *Taishō* No. 1585, c. 19, 49b2) ve Skt. *nāma* 'ad' (Monier-Williams 1899: 536a) karşılığındadır.

(32) yörüg: Sözcük Çin. 義 *yi* 'meaning' (G. 5454) (krş. *Taishō* No. 1585, c. 19, 49b2) ve Skt. *vastu* 'yorum, anlam' (Monier-Williams 1899: 932c; krş. Edgerton 1953: 475a) karşılığındadır.

(41) tutdaçı: Sözcük Çin. 能取 *neng qu* (Hirakawa 1997: 969b) (krş. *Taishō* No. 1585, c. 19, 46a3) ve Skt. *grāhaka* karşılığındadır (Monier-Williams 1899: 372b).

(46) adkak: Sözcük Skt. *grāha* karşılığındadır (Monier-Williams 1899: 371c; Edgerton 1953: 219a), krş. Clauson 1972: 47a; Röhrborn 2010: 37-41.

5. Dizin ve Sözlük

Bu bölüme neşredilen metinde geçen bütün sözcükler dahil edilmiştir ve metinde geçtiği anlamlarına bağlamlarıyla yer verilmiştir.

A

ada 'engel, mani' *tıdıg a.+g* 'engelz' (~ Skt. *āvaraṇa*) 13, 15, 17

- adak 'aşağı mevki' *a.+larığ bışrunmakları üzä* 1
 adın 'başka bir şey' *a. ...* 14
 [a]dınagu 'başkaları, diğerleri' ... .. *a.+ka* 10
 adkak 'kavrama, tutma' (~ Skt. *grāha*) ... .. *a.* 46
 adkanmaklıg 'kavranması mümkün olan' *a. işin küdügin* 43
 anta 'ondan sonra' *ötrü a. ap* 41
 ap 'yahut' *a. yığınyak tuşlug* 20; *a. ymä yığ[ımya]ksız tuşlug* 20; *ötrü anta a. tutdaçı* 41
 asıg 'fayda' *a. tusu 'fayda'* 2
 at 'ad, isim' *tutuldaçı atl(t)g a.* 25, 32
 atl(t)g 'adlı, isimli' *a. nomlarığ* 29; *kim ol tutuldaçı a.* 42; *töpö a. ädgü yiltizig* 30; *tutuldaçı a. at* 25; *tutuldaçı a. at yörüg* 32; *yeg nom a. ädgü* 40; ... *a. iki* 38; ... *a. dört törlüg* 44
 az 'az' *a. ... [a]dınaguka* 10
- B**
- b(ä)lgü, b(ä)l[gü] 'alame't' (~ Skt. *lakṣaṇa*) *b.+lärkä ilinmäk* 16, 17
 bışrunmak '(fikren) yetiştirme' *adaklarığ b.+ları* 1
 bil- 'bilmek' *b.-mäz tep sakınmaklıg tıd[ıg] adag* 15; *yalñuz m(ä)n ök b.-ürm(ä)n* 14
 bilgä 'bilge' *b. biligkä 'bilgelik, erdem'* (~ Skt. *prajñā*) 37
 bilig 'bilgi' *bilgä b.+kä 'bilgelik, erdem'* (~ Skt. *prajñā*) 37
 bo 'bu' *b. dört törlüg* 33
 bodis(a)t(a)v, [bodis(a)t(a)v] < Soğd. *pwδystβ, pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* 'Buddha olacak kimse, Buddha adayı' *b.+lar burh[an]* 24; *b.+lar burhan kutıña* 18; *b.+lar yorıkınta* 19
 burhan, burh[an] 'Buddha' *[bodis(a)t(a)v]lar b.* 24; *bodis(a)t(a)vlar b. kutıña* 18
 buyan << Skt. *punya* 'sevap' *b. ädgü kılınçlar 'sevaplars'* 21
 b[ütür]-, büt[ür]- 'tamamlamak, yerine getirmek' *ädgü yiltizig b.* 30; *b.-ürlär [kan]tururlar 'yerine getirmek'* 9
 bütürü 'büsbütün, tamamıyla' *[ü]ntürü b. katıglanurlar* 3
- Ç**
- çingarü 'tam, iyice' *kurugın ç. ...* 34
- Ä**
- ädgü 'iyi' *ä. yiltizig* (~ Skt. *kuśalamūla*) 30; *buyan ä. kılınçlar 'sevaplars'* 21; *yeg nom atl(t)g ä.* 40;
 ädgüti 'iyice' *nomlarığ takı ä.* 29
 är- 'yardımcı fiil; olmak, mevcut olmak' *ä.-sär öñdä ...* 35; *b(ä)lgülärkä ilinmäk yapşınmak ä.-sär* 18; *buyan ädgü kılınçlar ä.-sär* 22; *katıglanur ä.-kän bodis(a)t(a)vlar yorıkınta* 19; *munça täñlig ä.-ip* 5;
 äşid- 'işitmek, duymak' *ä.-miş su[dur] nomlarığ* 13
- İ**
- içgär[mäk] 'alakadar olma, ilgilenme' *tört i.* 23
 içtin 'iç, içeride' *i. sınıarkı* 4
 iki 'iki' ... *atl(t)g i.* 38; ... *özin i.* 47

- ilinmāk, [i]linmāk 'bağlanma, yapışma' *i. yapışınmak* 'bağlanmaz' 17; *i. yapışınmıklığı* 16
inçä 'öyle, şöyle, böylece' *i. ...* 22; *i. k(a)ltı* 8
inçip 'böylelikle' *i. yänä taştan sıñar* 5
isimäk 'sıcaklık' (~ Skt. *uşmagata*, Çin. 暖 *nuan*) *i.+li töpölikä* 31
iş 'iş' *i.+in küdügin* 'işz' 43; *i.+l[äri] küd[üg]läri* 'işz' 4; *on törlüg i.+lär* 7; *on törlüg i.+lärdä* 6;
K
k(a)ltı 'şöyle ki, öyle ki' *inçä k.* 8; *k. bodis(a)t(a)olar burhan kutıña* 18
k(ä)ntü 'kendü' *k. özläri* 9
[kan]tur- 'yerine getirmek' *b[ütür]ürlär k.-urlar* 'yerine getirmekz' 10
katıglan- 'gayret etmek, çabalamak' *[ü]ntürü bütürü k.-urlar* 3; *k.-ur ärkän bodis(a)t(a)olar yorıkınta* 19;
kayu 'hangi' *k.+lar ol on törlüg işlär* 7
kılınç 'amel' *buyan ädgü k.+lar* 'sevaplarz' 22
kılmaklıg 'yapmaya ilişkin, sağlamaya ilişkin' *asıg tusu k. küsüşlärin* 2
kim 'ki' *k. ol tutdaçı* 45; *k. ol tutuldaçı atl(ı)g* 42
kör- 'görmek' *nomlarıg yok k.-miş* 26
körmäk 'görme' ... *yok k.* 39
kurug 'boş, boşluk' *k.+ın çıngaru ...* 34
kut 'kutsallık' *burhan k.+ıña* 'Buddhalık' 19
küdüg, küd[üg] 'iş' *işin k.+in* 'işz' 43; *iş[läri] k.+läri* 'işz' 4
küşüş 'arzu, dilek' *k.+lärin taplagın* 'arzu' 2
M
m(a)hayān << Skt. *mahāyāna* 'Mahāyāna' *taişen m.* 8
m(ä)n 'ben' *yalıuz m. ök bilürm(ä)n* 14
munça 'bunca, bu kadar' *m. tärlig ärip* 4
N
näçä 'nice, ne kadar' *n. buyan ädgü kılınçlar* 21
nom < Soğd. *nwm* 'öğreti' (~ Çin. 法 *fa*, Skt. *dharma*) ... *n. ...* 12; *üşidmiş su[dur] n.+larıg* 14;
n.+larıg takı ädgüti 29; *n.+larıg yok körmüş* 26; *taişen m(a)hayān n.+larıg* 9; *yeg nom atl(ı)g ädgü* 40
O
ol 'o, işaret sıfatı' *kayular o. on törlüg işlär* 7; *kim o. tutdaçı* 45; *kim o. tutuldaçı atl(ı)g* 42
on 'on' *o. törlüg işlär* 7; *o. törlüg işlär* 6;
Ö
ök 'pekiştirme edati' *yalıuz m(ä)n ö. bilürm(ä)n* 14
öñ 'renk' *ärsär ö.+dä ...* 35
ötrü 'sonra' *ö. anta ap tutdaçı* 41
öz 'kendü' *ö.+in iki* 47; *k(ä)ntü ö.+läri* 9
S

sakınmak 'düşünme' s. ... yarlığın 28

sakınmaklık 'düşünmeye ilişkin' s. *tid[ıg] adag* 15

sınar 'taraf' *taşın* s. 5

sınarkı 'taraftaki' *içtin* s. *iş[läri] küd[üg]läri* 4

su[dur] < Soğd. *swttr*, *swtr* < Skt. *sūtra* 'vaaz kitabı' *üşidmiş* s. *nomlarıg* 13

T

taışeñ < Çin. 大乘 *da cheng* büyük araç (~ Skt. *mahāyāna*) t. *m(a)hayan* *nomlarıg* 8

takı 've, da, de' *nomlarıg* t. *ädgüti* ... 29

taplag 'arzu, istek' *küşülärin* t.+m 'arzu' 3

tarkar- 'ortadan kaldırmak, bertaraf etmek' *tidıg adag* t.-ur 13, 15, 17

taşın 'dışarıdaki' t. *sınar üküş ugrın* 5

te- 'demek, söylemek' t.-p *tesär* 8; *bilmöz* t.-p *sakınmaklık* 15; *tep* t.-sär 8

tänlig 'denli, benzer' *munça* t. *ärip* 5

tidıg, *tid[ıg]* 'engel, mani' t. *adag* 'engel' (~ Skt. *āvaraṇa*) 13, 15, 17

töpö 'tepe, zirve' (~ Skt. *mūrdhana*, Çin. 頂 *ding*) t. *atl(ı)g ädgü yiltizig* 30; *isimäkli t.+likä* 31

törlüg 'tür, türlü' *bo tört törlüg* ... 33; *on t. işlär* 7; *on t. işlär*dä 6; *tört* t. 44

tört 'dört' *bo t. törlüg* ... 33; t. *içgär[mäk]* 23; t. *törlüg* 44

törtünç 'dördüncü' t. *b(ä)llgüllärkä* 16

tusu 'fayda' *asıg* t. 'fayda' 2

tuşlug 'vakte ait, safhaya ilişkin' *yıgınyak* t. 20, *yıg[ıny]ksız* t. 21

tut- 'tutmak' t.-daçı (~ Skt. *grāhaka*) 41, 45

tutul- 'tutulmak' (~ Skt. *grāhya*) t.-daçı *atl(ı)g* 42; t.-daçı *atl(ı)g at* 25, 32

U

ugur 'gerekçe, sebep' *üküş u.+m on törlüg işlär*dä 6

Ü

üçünç 'üçüncü' ü. *üşidmiş su[dur]* *nomlarıg* 13

üküş 'çok, pek çok' *on törlüg işlär*dä ü.+räk 6; *taşın sınar ü.* 5

[ü]ntür- 'uzaklaştırmak, defetmek' ü.-ü *bütürü katıglanurlar* 3

üzä 'dolayısıyla' *adaklarıg bışrunmakları ü.* 1

Y

yalıuz 'yalnız, sadece' y. *m(ä)n ök bilürm(ä)n* 14

yapıg 'biçim' y.+lar ... 36

yapşınmak 'bağlanma, yapışma' *ilinmäk* y. 'bağlanmaz' 18

yapşınmaklık 'bağlanmaya ilişkin' [*i*]linmäk y. *tidıg adag* 16

yaratın- 'gayret etmek' *üküşräk y.-urlar* 7

yarlıg 'buyruk' *sakınmak* ... y.+m ... 28

yänä 'yine' y. *isimäkli töpölikä* 3; *inçip* y. *taşın sınar* 5

yeg 'daha iyi, üstün' y. *nom atl(ı)g ädgü* 40

- yığınyak 'yoğunlaşma' *y. tuşlug* 20
 yig[inya]ksız 'yoğunlaşmasız' *y. tuşlug* 21
 yiltiz 'esas, temel' *ädgü y.+ig* 30; *y.+in ...* 27
 ymä 'yine, da, de' *ap y. yig[inya]ksız tuşlug* 21
 yok 'yok' *nomlarıg y. körmış* 26; ... *y. körmäk* 39
 yorı- 'yaşamak' *bodis(a)t(a)olar yorıkımta y.-mıšta* 20
 yorık 'hayat serüveni' *bodis(a)t(a)olar y.+mta* 19
 yörüg 'yorum, anlam' *tutuldaçı atl(ı)g at y.* 32

SONUÇ

Budizm, Manihaizm ve Hristiyanlık gibi dinlerin kutsal metnlerinin tercümesi temelinde oluşan Eski Uygurca Türk dili araştırmalarında önemli bir çalışma sahasıdır. Soğd kökenli Eski Uygur harfli metinlerin neşri yoluyla hem modern hem de tarihî Türkçenin dil bilgisi ve söz varlığını ilgilendiren birçok mesele çözüme kavuşabilmekte aynı zamanda çoğu metnin din temelli olması sebebiyle de Türkçe üzerinden bir din dili oluşumunun tespiti yapılabilmektedir. Bununla birlikte elbette Eski Uygurca metinlerin anlaşılabilmesinde Budizmin temel kavramlarının ve Budist külliyyatının önemi ortadadır; çünkü bir tercüme metnin anlaşılması onu hazırlayan dini ve kültürel yapının ve dahası başka hususların da bilinmesiyle anlam kazanacaktır. Esasen buradaki temel zorluk Budizme ilişkin temel bilgilerin, ekollerin ve hatta ekollerin muhtevasının çoğunlukla kaynaklarda birbirleriyle uyuşmasına karşın bazen ihtilaflı bir görünüm arzemesidir; ancak her durumda yazılı kaynakların anlaşılmasında dil, din ve kültür eksenli bir kontrol noktası olarak düşünülmalıdır.

Bu çalışmada neşri gerçekleştirilen metin aracılığıyla Uygurların içerisinde yer aldığı dinî muhitlerden biri olan Budizmin Theravāda ve Mahāyāna ekollerine ek olarak Faxiang ekolüne ilişkin külliyyatın tercümesinde de görev aldıkları gözlemlenebilmiştir. Skt. *grāhya* karşılığında Uyg. *tutul-*, Skt. *uśmagata* karşılığında Uyg. *isimäk*, Skt. *mūrdhana* karşılığında Uyg. *töpö* gibi örneklerden hareketle bu metin neşri temelinde Budizme ilişkin dinî terimlere birtakım Türkçe karşılıkların türetildiği tespit edilebilmiştir. Eski Uygur edebiyatına ilişkin metinlerin dinî içerikli olması bu türden neşirlerin yalnızca filolojiye değil aynı zamanda dinler tarihine ve din felsefesine de katkı sağlayabileceğini gösterir. Eski Uygurca metinler bu bakımdan hem dil araştırmalarına hem de farklı disiplinlere önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışma ile Eski Uygur edebiyatında küçük bir katkı sağlanmak amaçlanmıştır.

KISALTMALAR

- bk.** bakınız
c. cilt
Çin. Çince
DDB Digital Dictionary of Buddhism
ed. editör(ler)
G. *A Chinese-English Dictionary*, bk. Giles 1912.
JEBD Japanese-English Buddhist Dictionary
krş. karşılaştırınız
No. numara
Skt. Sanskritçe
Soğd. Soğdca
Uyg. Eski Uygurca

SUMMARY

Old Uyghur literature was based on the translation of religious texts such as Buddhism, Manichaeism and Christianity. The translation of these sacred texts into Old Uyghur provides considerable data for historical periods of Turkic language, term formation activities in Turkic, grammar and vocabulary researches. This paper deals with two Old Uyghur fragments belonging to the Faxiang school (法相宗) which developed on the basis of the Yogācāra thought of Mahāyāna Buddhism. In order to better understand the tradition of this Old Uyghur text, we would prefer presenting a brief information about Buddhism in the chapter introduction entitled *Buddhism up to Cheng weishi lun and the Faxiang school*. Buddhism is the name of a religious and philosophical system introduced by Siddhārtha Gautama (563-483 BC), known to live in northeastern India. After the death of Gautama, the second Buddhist council gathered in 383 BC on the issue of easing the doctrine of Buddhism led to the emergence of two basic schools of Buddhism called Theravāda ‘the way of the elders’ or Hīnayāna ‘small vehicle’ and Mahāyāna ‘great vehicle’. While the first is based on the individual’s own salvation, the second is a school in which it is acknowledged the ideal person called Bodhisattva, who pushes his own salvation into the background until all beings reach salvation. Two major philosophical systems emerged from Mahāyāna Buddhism, Mādhyamaka and Yogācāra.

Nāgārjuna and Āryadeva are taken together as founders of Mādhyamaka school. Mādhyamaka is based on the teachings of negation and emptiness. According to this thought, everything is inherently empty, and emptiness itself is also empty. The Buddhist philosopher Asaṅga and his half-brother Vasubandhu systematized and developed the Yogācāra school. Yogācāra means ‘yoga practice’ and it is also known as Vijñānavāda, Cittamātra and Vijñaptimātra. Consciousness is the main motivator of human behavior, and therefore the mere existence of consciousness constitutes the fundamental principle of the Yogācāra school; because consciousness, which is accepted as absolute truth, is the essence of all teachings in the universe. As is evident from its name, Yogācāra is not only a philosophical school, but also a meditation practice. Vasubandhu, who played an important role in the foundation and development of the Yogācāra school with his elder half-brother Asaṅga, wrote both original works and also a number of commentaries on Mahāyāna texts. Although Vasubandhu was one of the most important philosophers of the Yogācāra school, he also contributed significantly to the Vaibhāṣika and Sautrāntika schools with his works. *Triṃśikā-vijñaptimātratā* is one of the most important works of Vasubandhu. He explains the aim of the teaching relating to mind-only in his *Triṃśikā* ‘Thirty Verses’. Ten prose commentaries on Vasubandhu’s *Triṃśikā* were written by Dharmapāla, Sthiramati, Nanda, Citrabhānu, Guṇamati, Jinamitra, Jñānacandra, Bandhuśrī, Śuddhacandra and Jinaputra. Vasubandhu’s *Triṃśikā* and its ten prose commentaries are among the sources of *Cheng weishi lun* (成唯識論) ‘Discourse on the Theory of Consciousness Only’ written by Chinese pilgrim and monk Xuanzang (玄奘), the founder of the Faxiang school. Xuanzang’s *Cheng weishi lun* is not a translation of *Triṃśikā*, but it embodies pastiches from Vasubandhu’s work.

The fragments edited in this paper are from a compilation in Old Uyghur belonging to the Faxiang school. The detailed catalogue of some of the fragments of this compilation was prepared by Z. Özertural in 2012. Based on the unpublished article entitled “A Preliminary Report on the Study of the so-called Uigur Lehrtext: Chapter 20 and 21”, Z. Özertural states that chapter 21 of this compilation, which forms also the subject of this paper, was identified by Kitsudō as a translation from a commentary to the *Cheng weishi lun* of Xuanzang by Queiji. In 1986, W. Scharlipp edited four Old Uyghur fragments from chapter 21 in his article entitled

“Fragmente eines uigurischen Kommentars zur *Triṃśīkāvijñaptimātratāsiddhi* des Vasubandhu”. Xuanzang’s *Cheng weishi lun* (Taishō No. 1585, vol. 31) was translated into English by Francis H. Cook. The section entitled *On the Fragments used in the Study* presents information about the physical properties of the fragments. Two Old Uyghur fragments, which is currently located in the Berlin Turfan Collection with archive number of Mainz 2 (T I D) and U 1374a (T I D 1), used in the framework of this paper. Mainz 2 (T I D), which forms the 6th leaf of chapter 21 of this Old Uyghur compilation, is a fragment in which there are 12 lines of Old Uyghur texts on both sides. U 1374a (T I D 1), the 8th leaf of chapter 21 of the compilation, also contains 12 lines on both sides. In the chapter entitled *Transcription and Transliteration of the Old Uyghur Text* it will be transcribed and transliterated the fragments based on the transcription table in *Uigurisches Wörterbuch* by K. Röhrborn. In the following sections, it will be presented the translations into Turkish, notes and glossary of the Old Uyghur fragments. Glossary includes every words of the edited texts.

KAYNAKÇA

- AUFFARTH, Christopf, KIPPENBERG, Hans G. – MICHAELS, Axel (ed.) (2006), *Wörterbuch der Religionen*, Stuttgart: Kröner.
- BUSWELL, Robert E. (ed.) (2004), “Madhyamaka School”, *Encyclopedia of Buddhism*, Volume Two: M-Z. Appendix, Index. New York: Macmillan Reference USA, Thomson Gale: 479a-485b.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- COOK, Francis H. (1999), *Three texts on Consciousness Only. Demonstration of Consciousness Only by Hsüan-tsang. The thirty verses on Consciousness Only by Vasubandhu. The Treatise in Twenty Verses on Consciousness Only by Vasubandhu. Translated from the Chinese of Hsüan-tsang (Taishō Volume 31, Numbers 1585, 1586, 1590)*, California. (BDK English Tripitaka 60-I, II. Vol. II).
- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 25.08.2019).
- DEEG, Max (2013), “Yogācāra”, *Religion Past & Present. Encyclopedia of Theology and Religion*, ed. Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jüngel. Volume XIII Tol-Zyg. Leiden & Boston: Brill: 653.
- EDGERTON, Franklin (1953), *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*, c. II: Dictionary. New Haven: Yale University Press.
- GHARIB, B. (1995), *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhangian.
- GILES, Herbert A. (1912), *A Chinese-English Dictionary*, Part I-II. 2. bs. Shanghai/London: Kelly and Walsh.
- GOLD, Jonathan C. (2014), *Paving the Great Way: Vasubandhu's Unifying Buddhist Philosophy*, New York: Columbia University Press.
- HARVEY, Peter (2013), *An Introduction to Buddhism. Teaching, History and Practices*, 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- HIRAKAWA, Akira (1990), *A History of Indian Buddhism. From Śākyamuni to Early Mahāyāna*, Translated and edited by Paul Groner, Hawaii: University of Hawaii Press.
- HIRAKAWA, Akira (1997), *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*, Tōkyō: Reiyukai.
- Japanese-English Buddhist Dictionary (1979), Tōkyō: Daitō Shunppansha.
- KAUP, Michael (2018), *Vasubandhu's Mind Only Verses, Glimpses of a Biography: Vasubandhu's Viṃśatika and Trīṃśikākārikā*, Colorado: Naropa University, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- LUSTHAUS, Dan (2017), “Vasubandhu/Xuanzang and The Problem of Consciousness”, *Consciousness and the Great Philosophers. What would they have said about our mind-body problem?* ed. Stephen Leach and James Tartaglia. London & New York: Routledge: 28-36.
- MACDONALD, Anne (2010), “Mādhyamika”, *Religion Past & Present. Encyclopedia of Theology and Religion*, ed. Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jüngel. Volume VII Joh-Mah. Leiden & Boston: Brill: 707-708.
- Mainz 2 (T I D): [recto:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0002_seite2.jpg (Erişim tarihi 25.08.2019) ve [verso:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0002_seite1.jpg (Erişim tarihi: 25.08.2019)
- MILLS, Ethan (2017), “External-World Skepticism in Classical India: The Case of Vasubandhu”, *International Journal for the Study of Skepticism*: 1-26.
- MONIER-WILLIAMS, Monier (1899), *A Sanskrit-English Dictionary*, Oxford: Oxford University Press.
- ÖLMEZ, Mehmet (2017) “Eski Uygurca İkillemeler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65/2: 243-311.
- ÖZERTURAL, Zekine (2012), *Alltürkische Handschriften Teil 16: Mahāyāna-sūtras und Kommentartexte*, Stuttgart: Franz Steiner. (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 24.)
- RÖHRBORN, Klaus (1977-1998), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, 1-6. Wiesbaden: Steiner.
- RÖHRBORN, Klaus (2010), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner.
- SCHARLIPP, Wolfgang (1986), “Fragmente eines uigurischen Kommentars zur Trīṃśikāvijñaptimātrāsiddhi des Vasubandhu”, *Ural-altaische Jahrbücher*, Neue Folge 6: 122-136.
- SHŌGAITO, Masahiro (2014), *The Uighur Abhidharmakośabhāṣya preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. (Turcologica 99).

- SIDERITS, Mark (2007), *Buddhism as Philosophy: An Introduction*, Indianapolis: Hackett Publishing Co. Taishō 1585, cilt 31: http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T1585_31.0046a03:0046a03.cit (Erişim tarihi: 25.08.2019)
- TOLA, Fernando – DRAGONETTI, Carmen (2005), “Philosophy of Mind in the Yogacara Buddhist Idealistic School”, *History of Psychiatry*, 16/4: 453-465.
- TZOHAR, Roy (2011), *Metaphor (Upacāra) in Early Yogācāra Thought and Its Intellectual Context*, New York: Columbia University, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- U 1374a (T I D 1): [recto:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1374abseite2.jpg> (Erişim tarihi: 25.08.2019) ve [verso:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1374abseite1.jpg> (Erişim tarihi: 25.08.2019)
- WESTERHOFF, Jan (2009), *Nāgārjuna’s Madhyamaka. A Philosophical Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- WILLIAMS, Paul (2009), *Mahāyāna Buddhism. The Doctrinal Foundations*, 2. baskı, London New York: Routledge.